

РО ИНСТИТУТ ЗА ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ У САРАЈЕВУ
ООУР ИНСТИТУТ ЗА ЈЕЗИК

КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК
ГОДИНА 17, БРОЈ 1

БРАНКО ТОШОВИЋ
СТИЛ ПОЛЕМИКЕ ВУКА КАРАѢИЋА

(посебан отисак)

САРАЈЕВО
1988.

СТИЛ ПОЛЕМИКЕ ВУКА КАРАЦИЋА*

БРАНКО ТОШОВИЋ,

Филозофски факултет Сарајево

UDK 808.61/62 (049.2)

Изворни научни рад

Примљен: 9. јуна 1987.

Прихваћен: 29. октобра 1987.

Судбина је свих новатора, свих реформатора, свих рушитеља традиције, свих крчилаца и градитеља нових путева да, хтјели то или не, доспјевају између два жрвња — између онога за шта се боре и између онога против чега се боре. Да ће се и са Вуком исто десити, није тешко било претпоставити — ширином захвата, дубином промјена, обимом реформи, одлучношћу и увјереношћу у исправност погледа он је себи трасирао једино могући пут — пут борбе, пут сукоба, спорова и, што је дошло уз то, пут жестоких оспоравања. Узме ли се у обзир сила на отпора на који је наишао, добиће се сви елементи за прави интелектуални рат. Као никада до тада, југословенска културна јавност (па и шира) имала је прилику да прати истинско распламсавање велике и тврде полемике. Вук ће, као и у многим другим областима, и овдје за нас бити почетак почетака: тешко је наћи примјер да је неко прије њега ушао у тако жесток, широк, комплексан, сложен и по посљедицама далекосежан сукоб мишљења. Ако ову тврдњу прихватимо као тачну, рећи ћемо да је Вук утемељио полемику на нашим културним просторима. То, наравно, не значи да и прије њега није било полемике — значи то да Вук чини прекретницу, чини одлучујући корак у заснивању таквог начина комуницирања. У дијалогу какав је полемика он је био толико самосвојан, оригиналан, надахнут, дубокомисаон, логичан и поучан да се може говорити о посебном стилу полемике — вуковском.

Шта је, у ствари, полемика? Ако бисмо тражили најкраћу дефиницију, казали бисмо да је то конфронтација двају мишљења, сукоб погледа, ставова, позиција. Полемика је реакција текста на текст, тачније, то је ланчана реакција — текст А изазива појаву текста Б, текст Б изазива појаву текста В и тако редом. Да би полемика настала, мора бити задовољен важан услов: да постоји импулс за њено изазивање, што значи да се текст полемике наслања на неки претекст. Ова врста језичке комуникације настаје у троуглу: полемичар — читалац — полемичар. Тај однос не мора да одражава схему: иницијатор полемике — читалац — настављач полемике, већ може да подразумеива схему: аутор неполемичког текста — читалац — аутор полемичког текста. Полемика, дакле, настаје на два

* Реферат на симпозијуму посвећеном 200-годишњици рођења Вука Стефановића Караџића (Лењинград, 23—25. IV 1987).

начина: а) појавом текста који није усмјерен ни против кога, ни против чега, али ипак нечим изазива реакцију, б) појавом текста који је експлицитно полемичан. У складу с тим другим полемичар добија различиту позицију — ако се ради о првом случају, он ће бити иницијатор полемике, ако се ради о другом случају, он ће бити настављач полемике. У конфронтацији првог и другог полемичара читалац је оријентир, он је онај »непристрасни судија« који се тако често спомиње у полемикама. Значај читаоца као елемента овог тергеминуса утолико је већи што се каткад информацијски ток усмјерава управо на њега, што је понекад информација једног полемичара мање намијењена другом полемичару (или уопште није намијењена), а много више самом читаоцу. Ако полемик у посматрамо као процес генерирања текстова, рећи ћемо да се ради о отвореном информацијском процесу у том смислу што овај жанр не ствара принципијелне препреке које воде завршетку полемике. Информацијски процес се затвара тек онда када један од полемичара осјети потребу да га заврши или када страна која не учествује у полемици (редакција, уредништво и сл.) одлучи да прекине полемик у. Иначе, полемика не би имала краја.

Пошто се ради о сукобу, о конфронтацији, о побијању и демантовању, о раскринкавању и осуђивању, о омаловажавању и клеветању, пошто су готово неминовни изливи емоција и страсти, полемика, разумљиво, не може бити стилски блиједа, равна, једнолична. За њу се мора тражити најјача ријеч, најубитачнији израз, најупечатљивија форма — у противном снага јој се затупљује. Карактером односа између полемичара, оријентацијом на читаоца, субјективном објективизацијом и објективном субјективизацијом, моралном и психичком тензијом полемике, хтјела то или не, долази у позицију да мора бити мисаоно снажна, језички изграђена, стилски рељефна и маркантна. У стилу полемике релевантни су сљедећи аспекти: парадигматика и синтагматика полемике, полемичка средства и полемички поступци.

Полемика, као заоштрени вид језичке комуникације, дала је Вуку могућност да испољи снагу мисли и љепоту изражавања. Такође му је омогућила да освоји нове позиције у борби око језика. Прије свега, омогућила му је да покаже како се народним језиком, за који се он тако залагао, може водити и научна расправа. Његови противници писали су на стари начин, неком чудном мјешавином, Вук је писао на нов начин, народним језиком — побједник је познат. Улазећи на народном језику у научни дијалог са таквим јаким супарницима као што су Видаковић, Светић и др., Вук је показао личну храброст и снагу језичког израза који је заступао. Народни језик био је његов хендикеп, али и предност. Хендикеп, јер је, уводећи га у научну полемик у, отворио простор за напад на сâм тај поступак и, што се често дешава у полемикама, за замагљивање суштинских питања и за напуштање основног колосијека и прелазак на споредни. Хендикеп је још већи у томе што народни језик није посједовао развијен апстрактан систем појмова и категорија, тако неопходан за научни стил изражавања (је ли Вук био тога свјестан, није нам познато, али је

чињеница да се у његовим полемикама расправа готово искључиво води о конкретним стварима). Дакле, Вук је ушао у научну полемику језиком који је тек тада почео претендовати да постане средство научне комуникације. И то није био баш мали хендикеп. Предност је пак била у снази народног израза, у његовој јасноћи, прецизности и изражајности — Вук је могао да туче противнике народним изразом, народном сликовитошћу, народном ироничношћу, народном мудрошћу.

У Вукову начину изражавања није било дипломатије — он је отворено, без увијања говорио оно што је мислио, без обзира на то свиђало се некоме или не. Његова беспопштедна критика понекад се завршавала најтежом ријечју, понекад је доводила до правих увреда. Али исто онолико колико је Вукова сувише јака ријеч бола очи, посебно противничке, исто је толико била видљива Вукова праведност према опоненту у том смислу што је Вук готово увијек, прије своје аргументације, давао вјерно и довољно цјеловито супротно гледиште и што је који пут налазио снаге да призна — противник је у праву. Да бисмо схватили његову оштру и увредљиву ријеч, морамо узети у обзир чињеницу да је и с оне стране ровова долазило не мање тешких и погрдних израза: Вук није штедио противнике, али ни они нису штедјели њега. У полемичком рату, уосталом, средства се не бирају.

Једно од најчешћих и најубитачнијих средстава у Вуковој полемици је иронија. Познато је да она настаје или као резултат сопствене немоћи или као резултат сопствене надмоћи. Код Вука је, очито, у питању ово друго. Ради исмијавања противника и његових ставова он се обично користи антифразом — употребом ријечи у супротном значењу, односно упућивањем похвала противнику, што у контексту даје сасвим супротни ефекат. Нпр.:

Дакле по лопици старца Купкала може се говорити и не склањајући имена и мјестоименија, нити спрежући глагола? — Благо мајци, која га је тако паметна родила (III, 142)! Ако ти, Јово, овђе не буде по вољи, а ти се том срећом тјеши и разговарај, што кажеш да мене нико не слуша, него да ми се слатко смију. Благо теби, кад си тако срећан (III, 177)! Или ти то сам из твоје мудре и благоображене главе чиниш, желећи и трудећи се, не би ли и мене навратио, да почнем ружити овострани Србе... (III, 158).

Када жели да противника максимално утуче, понизи, да га извргне руглу и немилосрдној осуди, Вук прибјегава јеткој и заједљивој порузи у облику сарказма, тог највишег степена ироније.

Изродак ја нијесам чуо да се говори, а изрод чуо сам јамачно (као и народ, и порода); а што није по твојој етимологији, опрости, брате, што се народ усудио против твоје етимологије говорити (III, 157). Мы знамо и безъ Груѣовића, да су сви Русси, одъ Генерала до маркетана, анѣели, него сожалуемо, што нѣ и Г. Груѣовићъ мѣшалоуице съ нѣима толико, баремъ пола анѣела постао... (I, 181).

Да се у основи Вукове ироније налази надмоћ, а не немоћ, показује и то што се он понекад користи астеизмом — иронијом на сопствени рачун.

Штета што сам ја овако немиран и свадљивац, а ти тако миран човек... (III, 175).

Од свих нијанси у Вуковој иронији можда је најприсутнија поруга, уз коју иде пријекор и поука.

...а из самог се одговора види, да није један писао, зашто на неким мјестима говоре прилично као паметан човек, а неким као дијете, на неким као прост старац, који се од радости подијетио, а на неким као паметан човек кад се гради луд; али као за бапшоване фрушкогорске може поднијети све (III, 132). Ако Д. Светић оно што не може или не ће да призна, ја му нијесам крив, што се плете у посао, којег не разумије, или што би на силу хтјео да увјери, да зна и оно, што не зна (IV, 110).

Иронија понекад служи и као средство за ефектан завршетак полемике.

Ако се Г. Светићу учини ово и за сад мало одговора, а он нека та прими само као: »Чалабрчак док приспије ручак« (V, 262).

Треба напоменути да и противничка страна није била мање иронична и да, стога, коријени Вукове ироније нису само у његовој личности него и у супарниковом ставу. Јован Ранитовић, рецимо, овако саркастично одговара Вуку:

Ко нје рецензија немачки читао? А еси ли ты? А! ты си много и немачки и латински књига видјо. Познаесе из свио рецензија и други беседа твои. Све на само класичество миришцу (III, 173).

Вук иронију често гради на ускличним реченицама типа:

Тако би онъ могао сочинити и Нѣмачку Грамматику (I, 175)!

Понекад у функцији ироније долази чуђење:

Како би онъ то могао и помислити, акамо ли рећи, и написати, и печатати (I, 173).

У полемикама Вук врло радо употребљава сликовита средства. Вукова сликовитост под јаким је утицајем народног начина размишљања и изражавања — слика је јасна, разумљива, снажна. Поређења као да даје обичан човјек из народа и као да се оно не налази у научном спору, већ у разговору.

Истина да је наша литература мало дијете у колијевци, које ваља пустити да протепа; али мало дијете међу тепавцима може остати тепаво до вијека. Већ нашој литератури има 37 година, па још у колијевци, и тепа једнако (II, 98). Али би опет много лакше могао то учинити Господар Милош Обреновић у Србији или Петровић у Црној гори: зашто је овђе њива зарасла у коров, па треба много труда и времена, док се окрчи

и очисти за право сјеме; а онђе је њива чиста: само потребује мудри и поштени посленика, да посију чисто и здраво сјеме (II, 105). ...нѣга е была уплашила грмљива на ведрома небу: али шта е уплашило Г. Меркайля, да онъ, овако изненада, удари на трагъ свога сала дебелого ера, то не знамо (I, 101). ...а Рецензенту ако и нѣе остало одъ брата тудје муке, онъ опетъ јоштъ нѣе дошао Г. Грујовићу на чанакъ (нити ће му доћи) — (I, 179). Сарайлије, Мостарци зато граде одъ едного слога два, што не ће да изговараю размажено и ачећисе, него оштро, н. п. *снѣгъ, вѣнацъ, пѣсакъ, бѣло* ит.д. (I, 181).

У структурирању сликовитости Вук понекад примјењује поступак надиграђивања: он преузима туђу метафору, а затим на бази ње гради своју, при чему констатује да полази од туђе слике.

Тако дебело еръ, у осталимъ речима, остае 5тиј точакъ у колима, као што е јоштъ Г. Стойковић казао. Кога не мрзи да му тандирче острагъ, нека га привеже, а ко воли безъ нѣга, нека се не бои да ће га кола издати, само ако су му она друга 4 точка здрава и оправљена (I, 104).

Надиграђивање слике на слику код Вука може бити прилично сложено, и то из следећих разлога: 1. што иницијалну слику даје противник и што Вук жели да ту слику разбије, да је окрене против њеног аутора, 2. што затим са иницијалном сликом Вук полемисе међусликом, 3. што се коначна слика даје у форми разнородних реченица: упитних, ускличних, императивних.

4) Да е онъ свѣтилникъ, кои ће и подъ креветомъ свѣтити. Изъ овога се види, да е Г. В. великиј реформаторъ: не само што Србскій и Славенскій езыкъ, и народне обычае, оће да поправи, него му ни Евангелје нѣе по вољи, и нѣга бы радъ поправити! Христосъ каже, да свѣтилникъ неће свѣтити подъ креветомъ, а Г. В. управо томе пропивно! На што свѣтилникъ подъ креветомъ? Не ће ли се запалити креветъ, па изгорети кућа?! Нека Г. В. у својој кући метне свѣтилникъ подъ креветъ, али нека најпрѣ начини кућу далеко одъ други людѣй (I, 171).

На ову слику Вук се касније поново враћа градећи кратку, али врло јетку иронију.

Ако ли намъ не вѣруе Г. Свѣтилникъ исподъ кревета, а онъ нека пита Г. Кнентелца... (I, 172).

Од овога мјеста почиње још једна трансформација — противник се више не ословљава као Г. Видаковић или Г. В., већ као Г. Свѣтилникъ, и тога се Вук досљедно држи све до краја полемике (14 пута употребљава тај надимак). Али тиме се не исцрпљује Вукова игра око наведене слике — он даје и овакву квалификацију:

...али то не можемо мислити о овакомъ човеку и свѣтилнику (I, 173).

Дакле, шта је Вук постигао осмишљавањем противникове метафоре? Прво, она је разбијена, тачније неутралисана је њена снага и изражајност. Друго, на њеним темељима изграђена је сопствена метафора, и то врло

јака. Треће, стожер иницијалне слике искоришћен је као бумеранг. Овај примјер довољно говори о томе колико је Вук имао брз и изоштрен полемички рефлекс, колико је знао да запази потребан детаљ и колико је противнички залијетање и непрезност немилосрдно кажњавао.

Примјера који показују Вуков смисао за поређење, за налажење и стварање упечатљиве слике заиста има много, али нам се чини да су, поред наведених, посебно карактеристични, да су типично вуковски сљедећи:

Он сиroma говори, а не зна шта говори; баш, као н. п. да какав слијепец, који се слијеп родио, падне у врућину, па да стане окатим људима толковати, или су љепше иконе, које су руком написане, или које су у баку резане и штампане (III, 149). Који пак од нас дубље плива, у томе Г. Светић не може бити судија; јер патка кад загнури главу у воду, а реп и ноге дигне изнад воде, мисли да је заронила у морске дубине (IV, 111). ...него је ...толико попрјешака учинио, да му је све дјело од њих шарено, као говор човјека, који бунца, па рекне по коју ријеч паметно, па онда што лудо и наопако, па опет тако (IV, 108).

Краткоћом, лаконичношћу, језгровитошћу, логичком заокруженошћу, сликовитошћу пословице и изреке представљају опробано и незамјениво полемичко оружје. Вук је, као што знамо, сакупљао пословице и изреке, био је њима опсједнут па је разумљиво да готово ниједна његова полемика није могла проћи без тих производа народне мудрости. Међутим, он их обично не даје у «сировом» стању — он их осмишљава, парафразира: тада се с једне стране налази изворни облик, а с друге стране његов додатак. У том свјесно створеном паралелизму на општу, универзалну мудрост наслања се закључак који се односи на конкретан случај.

Ко се боји врабаца, нек не сије проје. Који списатељ боји и плаши рецензента, он слободно нек не узима пера у руке (II, 98). Ако лаже коза, рогч не лаже: ако лаже Рецензент, ето књига и рецензије (I, 173).

Вуку понекад није довољна једна пословица, него даје истовремено двије.

Како му барем не пала на ум она Србска пословица: *»Ко се вали, самѣ се квари«*, или као што говоре по варошима: *»Собствена хвала смрди«* (I, 170).

Њему пословица и изрека често служи као почетни аргумент:

Овове најприје морам рећи: *»Каква је дупља, још добре челе излијећу«* (III, 131),

или као завршни аргумент:

...и зато се каже: *»Ерцеговина свијет насели, а себе не расели«* (III, 134).

Вук се такође служи крилатицама:

O matre pulcra filie pulcior (Хорације; I, 101) *Dulce est desipere in doco* (Хорације; I, 174). ...као ни што се није могло доказати да су Грци свој *spiritus lenis* (I, 102). ...него по оним Ристовим ријечима: *»вѣ нѹже мѣру мѣрите, возмѣритсѣ вамѣ, и приложитсѣ вамѣ —«* (III, 175).

Крилатицом понекад завршава полемику: *Si tacuisses, philosphus mansisses* (I, 181).

Поред народне мудрости и мудрости из књига, Вук у полемику уводи и своју сопствену мудрост: многе његове мисли су афористичне, многа су његова размишљања праве мале досјетке, много тога што је рекао може да се узме као универзално правило. Вук је био mudar и pametan човјек — у полемици то много значи.

Ја велим: Боље је добро чинити и разумно говорити, па макар људи викали, него ли зло чинити и неразумно говорити па људи да приме и за то да нас хвале: јер свако дјело, кад тад мора изићи на видјело (IV, 203). Важност књиге не цијени се по њезиној величини, него по ономе, што је у њој, и од кога је (IV, 30). Ако сам ја у рјечник метнуо што сувише, што не треба, за то је најлакше: ако је мука наћи оно, што недостаје, ласно је одбацити оно, што претиче (III, 158). Зашто је мртва много лакше бранити него жива: мртвога човек брани докле може, а кад види да ће никаква мајсторија не помаже, онда »одбије кривицу на мртвога« (III, 153). ... али који добро не умије, он не треба да се срдди, кад му кажемо да не умије, него нека учи, или нек престане друге учити ономе, што ни сам добро не умије. Ако ли станемо сви свакоме говорити, да је онако, као што он *умије* и каже, онда нећемо никад, ни ми ни он, боље научити (него ће се још и други једнако од њи кварити, и наопако учити) — (III, 98). Што је под добро и полезно, pametan човек прима и од свога непријатеља, а што је зло, не само не прима ни од кога, него и своје баца и оставља (II, 276).

Карактеристично је да у полемикама Вук избјегава еуфемизме — у рату који је водио он није био наклоњен било каквом ублажавању и разговору у рукавицама. У неким случајевима Вук није зазирао ни од најнеугоднијих ријечи, ријечи са врло јаком конотацијом.

Ја Штипкаловићу на ово не знам шта друго казати, него да је он *права будала и погани изрод народа свога* (зашто не сумњам да је наопако Србин). — (III, 133). А ја сад за чест Добровскога морам да кажем, да Срби (који Добровскога књига нијесу читали) не слушају шта старац Куцкало лаже (III, 139). За то се нећу ни упуштати у одговарање на њихове лудости и будалаштине; зашто, н. п. какву би човек имао чест, да се инади с волом, или с лудим човеком, који прави пасквиле (III, 131). Та ако се не бои рецензента, како се барем не стиди други людји, него овако лудо и безобразно лаже, (I, 173)! Шта ли би Куцкало рекао, кад би му човек доказао, да он, као старац (!) *лаже* (III, 142)? ... он, као данашњи Српски списатељ, зна доста; али према ономе, што мисли, и о чему би рад друге увјерити, да зна, он не зна ништа; и кад не би друго ништа знао боље од Српског језика и од етимологије, он би у ученоме совјету био прави фушер и шарлатан (IV, 40).

Овакве оштре ријечи и квалификације изазивале су код противника чуђења. Тако један од њих, Јован Ранитовић, пише:

Пре пак, него што саму ствар почнем, исповедати морам, да се веома чудим, како е Г. Вук, човек познате мирноће, тако жесток у питомој земљи Србији, из кое се скоро вратио, постали могао, да му из сваке речи против Штипкаловића огань сева (III, 150).

Реакција М. Светића је слична:

Истина под њ овимъ на Ситнице езикословне цѣлога имена подписана нема; али судећи по првима словима В. С. К. и непристойномъ начину, да неречемъ крайнѣмъ безобразлуку, којмъ овај назовый Рецензентъ подъ видомъ одговара ради користи и напредка. Литературе суеславје и пакостъ покрывајући безъ даногъ повода у личну погруду и ругу прелази, лако се погодити може, да е то главомъ Г. Вукъ Стефановић Караџић (IV, 41). Г. Вукъ ... са свимъ се изгубио и загнурио до преко ушију у личну хулу и грдно... (IV, 41).

На ове нападе Вук је овако одговорио — а) Јовану Ранитовићу:

Истина да је у књижевном препирању опште правило учтивост, али је највећа грубост, кад човек лаже, и кад говори оно, што није путно. А особито онај, који се брани, свагда је љући од онога, који удара на њега (III, 158).

б) М. Светићу:

Да онај одговор мој, с оваковијем мислима и ријечима, није био врло учтив, то ја признајем; али когод управо познаје Г. Светића и разумије његово намјерење и тежење, и његове мисли и говоре, како о себи и о својимъ пословима, тако и о мени и о мојимъ, он мора признати, да је Г. Светић онаки одговор заслужио и да се од мене друкчијему није могао надати. Но поред свега тога ја сам се старао... да у личној његовој не дирнем, него само да говорим о његовој послу и о његовијем погрјешкама: и сад мислим да у томе нијесам погрјешити. По мислима оних људи, који су писали штогод о *правилима* у овоме послу, у личној списатељеву дира се онда, кад се у рецензији говори за списатеља оно, што се из књиге његове не може дознати. Тако н. п. рећи списатељу да не зна или не *разумије*, да *лаже*, да је *безобразан* или *сујетан*, да *тражи славу у туђем послу*, да је *фушер* или *шарлатан* и т. д., то су све само *грубијанства*, али се с тимъ у личној његовој не дира, ако се то из његове књиге *видјети* и *доказати може* и *доказује*. По овом правилу ја сам одговор овај Г. Светићу писао, и по овоме читатељи нека суде (IV, 109).

Доиста, у таквој полемици тешко се било суздржати, тешко је било рећи и оно што, можда, не би требало да се каже.¹ Међутим, није само Вук употребљавао тешку ријеч — то су исто чинили и његови противници.

¹ Међутим, на многим мјестима Вук не пише у духу свога имена — његов је тон смирен, уљудан, коректан, он врло деликатно приступа полемици. Рецимо, након навођења Мркаљевић ставова Вук каже: »Нека намъ допусти Г. Меркайль да и мы о томъ кажемо наше мнѣние...« (I, 101). Слично чини и у полемици са Живковићем: »Нека намъ допусти Г. Живковић, да и ми речемо неколико ријечи о његовим примјечанијанима...« (III, 97). Или: »Кад смо већ овако у разговор ушли, нека нам се допусти још нешто напоменути« (III, 105). У неким случајевима сам Вук констатује да не зна како водити полемику: »Ја бих рад Г. Добрићу тако учтиво на ове погледе одговорити, као и он што је писао, не *вријеђајући ничију чест*, нити *кога кривећи*; али ево невоље, што му морам казати, да ови његови погледи нимало мени нијесу по вољи! И тако морам чест његову *вријеђати* и *кривити га*« (III, 147). Опрезност и деликатност Вук изражава формулацијама типа: »Зато може бити да би најбољ было да...« (I, 104); »Не знамо ели добро речено...« (I, 105); »Може бити да би требало да буде...« (I, 105); »Да ли би бољ было писати...« (I, 105).

Нисам я казао, то ты лажеш... (III, 172). Како се тешко с незналицом разговарати (III, 172)! Заиста измишленія и коекаква бунцања у обще помещаватї новине врло мало рецензентом служи к' чести... (I, 177).

На питање да ли је заиста тако требало водити полемику, да ли је свађалачки тон долазио и од балканског менталитета учесника у полемици (како неки сматрају), или је то резултат тога што спор такве врсте није постојао код нас нити је био довољно познат па се у потрагама за одговарајућим изразом одлазило у крајност — на такво питање тешко је дати једнозначан одговор. Уосталом, јака и увредљива ријеч остаје елеменат полемике све до данас.

Оно што свакој полемици даје посебну вриједност је игра ријечима (каламбур), у којој се ради стварања комичног ефекта користи вишезначност, хомонимичност и паронимичност ријечи. Вукова полемика није изузетак. У тој игри ријечима Вук најрадије полази од презимена, тачније од онога како се противник потписује². Он улази у етимологију презимена или псеудонима и тражи елеменат који ће искористити за грађење ироније, за изазивање комичног и сатиричног ефекта.

Куцкало и *Штипкаловић* доста су по презименима налик један на другог, а и мисли им се нешто подударају: зато може бити да су они рођаци, или два презимена, а једно име; но то не иде у мој одговор, него да видимо шта и како говори Куцкало (III, 136).

Ако је на овоме мјесту дата само алузија, на другом Вук прелази на много ширу игру.

Истина да је у књижевном препирању опште правило учтивост, али је највећа грубост, кад човек лаже, и кад говори оно, што није путно. А особито онај, који се брани, свагда је љући од онога, који удара на њега. Кад ти мене (а особито без довољног узрока) *штипнеш*, ја имам право тебе да *уштинем*; а кад ти мене *куцнеш*, ја имам право/тебе да *бубнем*. Или би зар ти heo да се не смије ни жив казати (III, 158)?³

Игра са презименима *Штипкаловић* и *Куцкало* појачана је тиме што се глаголи нижу по принципу градације: *штипнути* — *уштинути* — *куцнути*

² Дебело Ерџ (џ) и Танко Ерџ (џ), Старац Вељко, Старац Куцкало, Господин -ц-, †† (Вук га назива Господин са два крста), Добрић, М. Светић итд. Сам се Вук потписује на више начина: В. С., В. С. К., Ненад Новковић, Вук Стевановић, Вук Стефановић Караџић.

³ На низу мјеста Вук развија игру око »чувене« бабе Смиљане. На примјер:

Нека намъ онѣ покаже кои езикъ на овоме свѣту безъ Грамматически правила, осимъ овога нѣгова *Славено Сербскаго езика* (но и онѣ опетѣ има правила бабе Смиљане, т. е. како ко оће). Како намъ се види, Г. Свѣтилникъ јошѣ не зна управо, ко е баба Смиљана (премда се врло добро држи нѣзины правила). Баба е Смиљана велика господѣа, коя држи школу *Славено-Сербскаго езика*. Нѣзина се школа особито тимѣ слави, што се у ню само одрасли и учени люди примаю, и што е баба Смиљана тако добра и милостива господѣа, да кодѣ нѣ нема друге ни треће класе, него су све еминенси (I, 172).

— *бубнути*. У овоме случају презимена (псеудоними) нису употријебљена, док се у другим случајевима она дају.

Штипкаловићу је најпротивније, што старац Спасоје пише Ерцеговачким нарјечјем, па зато *штипка* не само њега и мене, него и Ерцеговце и све остале Србље, којим Ерцеговачким нарјечјем говоре... (III, 133).⁴

Али ни овдје противници Вука не остају дужни — и они се поигравају са његовим именом.

И у томе се није преварио; само ако се с тимъ усаветуе, да се непотврди оно, да вукъ и длаку промене, а ћудъ никада (IV, 52).⁵

У већини случајева Вук се директно не обраћа противнику. Међутим, у полемици са Јованом Ранитовићем он готово стално употребљава вокатив, али тако да се мијеша фамилијарност и ироничност па се ствара својеврстан контраст.

Када је теби, брат Јово, било неугодно, што Спасоје нит Бачвански, нит Ерцеговачки, него мјешовито пише, а друге без довољног основа куди; зашто ти самога Спасоја не кара за то, и не штипка, него помијеша и мене с њиме (III, 154)? Али драги Јово! видиш ли ти, да у оним пређашњим ријечма нема *овострани* Срби: нити има *иди онима Србима?* (III, 154). А, брат Јово! шта велиш? смијемо ли разумјети тако, као што је написано, или и то ваља толковати друкчије (III, 154). Чудан си ти човек, Јово! ти би све ћео да наћераш по твојој етимологији... (III, 156). Е мој брат Јово! ово се не пребија тако ласно за ону пошљедњу ријеч, што сам ја теби казао прије... (III, 157). Заиста си ти, Јово, на много мјеста чудан и смијешан човек... (III, 157). ... а што није по твојој етимологији опрости, брате, што се народ усудио против *твоје* етимологије говорити (III, 157). Јели то рецензентски, Јово? или се адвокатски тако одбија кривица на мртвога (III, 151)? Право имаш, Јово, што велиш... (III, 175). Сад су, Јово, и моје и твоје ријечи пред судијама... (III, 175). Ако ти, Јово, што овђе ние буде по вољи, а ти се том срећом тјеши и разговарај, што кажеш, да мене нико не слуша, него да ми се сви слатко смију (III, 177).

Када је ријеч о обраћању, запажају се још неке специфичности. Рецимо, на низу мјеста Вук се индиректно обраћа читаоцу, тражећи од њега

⁴ Вукову игру ријечима понекад прихватају и настављају његови опоненти, нпр. Јован Ранитовић.

Може бити да мислиш, да е и Куцкало од стра умро, и радуешсе, што те више куцкати не ће. Ал ти не ће дуга радост бити. Чудим се да е и досад ћућо. Него с неке стране право име. Болъ е да те презре. Ал, ако почне, буди уверен, да те не ће куцкати, него млагити, или, да узмем твоју лепшу реч, бубати (III, 173).

⁵ Понекад Вук иде на потпуно обезличавање па о себи говори у трећем лицу.

Сад ако Г. Светић налази, да ово не ваља, зашто не каза, како би ваљало, него само Вука и Брилића окриви, а кривице им не каза (а он, као јуриста и судија, ваљало би да зна, да то није путно). Вук не мисли, да није ни гдје погријешно, и да не може погријешити, само мисли, да своје погријешке опет он може поправити, него што би му их Г. Светић поправио (IV, 33).

да заузме позицију у спору, да вага аргументе једне и друге стране и да утврђује ко је у праву, а ко није.

Надамо се, да ће читатељи и послерије његова одговора ова примјечанија радо прочитати, ако ни зашто друго, а оно барем да виде, како два човека (у два удаљена краја земље) мисле о једној ствари (III, 95). А за остало нека нас читатељи послушају, да се мало поразговарамо... (III, 136). ... и с њим ћу се мало да поразговарам, а читатеље молим да нас послушају, па ће они послерије сами судити, који од нас двојице има право, који ли криво (III, 154). ... но јесам ли ја овдје рецензент, или је то био Г. Хацић, па се ја сад од њега браним, то нека суде и просуђују читатељи (IV, 30). Сад ја молим Г. Г. читатеље, да би послушали мој одговор (или моје мисли) на ове мисли Г. Светића (IV, 32).

Интересантно је и како Вук изражава своје ја. Он то ради на три начина: а) употребљава прво лице једине, б) употребљава прво лице множине, в) мијеша у ужем контексту и једно и друго. Чини се да преовладава први начин, што долази и од приповједачког стила изражавања и као резултат утицаја народног језика.

...ја се са Г. Светићем о томе не ћу препирати... (IV, 32). Надам се да се Г. П. Нинковић не ће за то срдити... (IV, 83).

Други начин карактеристичан је научни стил — то је тзв. ауторско *ми*, које се употребљава из два разлога — из скромности и да се избјегне потенцирање ауторовог ја.

Мы ни есмо рекли, да онъ не зна... (IV, 175). Него бы смо ради знати откудъ Буряму брада, кадъ нѣ стараць (III, 74)? Него бы мы ради знати, ко су то Шіяцы (I, 172). То може бити; и вала му кои намъ то каже, да онамо у напредакъ кога ћемо питати, ако намъ што затреба (III, 178). Да е онъ овдѣ, мы бы га узели за толмача, да намъ протолкује на неколика мѣста ово његово писмо (III, 178-9).

Нису чести случајева мијешања тих облика на блиском растојању.

... на ово писмо, изъ много узрока, не бы рад быо одговарати; али кадъ Г. Грујовићъ овако моли да му се учини любавъ, морамо му накратко штогодъ одговорити... (I, 178).

У синтаксичкој структури Вукових полемика запажа се појачана употреба ускличних реченица. Оне су обично иронично интониране.

Чујте људи! Како славни филолог и критик Српски разумије свој посао (III, 175)! Ето како Г. Светић зна шта говори (V, 261)! Та паметанъ бы се човекъ стыдио и снебывао, да му оваково што и други ко рече у очи, а камо ли самъ да говори (I, 170)! То знаду и Руссѣйски маргетани, а нашъ Секретаръ не зна! Срамота (I, 180)! Дакле умрѣо Штипкаловић! Бог да му душу прости! вѣчна му памет и блажени покој! Али збиља! шта ли му би, те тако на пречац умрије? Да се није, сироме, представио ода шта (III, 153)?

Последњи је примјер карактеристичан по томе што полемику Вук започиње ироничним ускличним реченицама и што ироничан тон наставља упитним ироничним реченицама. Овај последњи тип реченице понекад долази након навођења непобитних аргумената као завршни ударац противнику.

Шта ће рећи садъ Г. Свѣтилникъ (I, 173)?

Упитну реченицу Вук који пут употребљава као средство за прелазак на другу цјелину.

Него шта ћемо радити съ малымъ еромъ (ь)? — (I, 104)

Она се такође користи у форми реторичког питања.

Па јесам ли ја њему крив зато, што он никуд даље из Сријема није ишао, и што другије Србаља, осим Сријемаца није виђео ни чуо (III, 141).

На композиционом плану запажа се да Вук има осјећај за цјелину, за склад, за хармоничан однос између дијелова. Прелази су му благи, понекад невидљиви. Једно од најсложенијих композиционих проблема — како дати противничково мишљење и како довести у везу туђе и своје Вук рјешава на тај начин што се служи системом тачака — прво долази противников став, затим слиједи његов и тако редом. Специфичности су у сљедећем: а) Неке полемике почиње без икаква увода.

Ево безъ икаква предисловія да почнемо стваръ. Г. — Ц — каже... (I, 198).

Који пут даје само кратак увод.

Айде међутимъ да мы ову садашню палинодію промотримо мало. Она каже... (I, 101). Од почетка ове године до данас изишло је против мене неколико различити рецензија, на које, ако ни зашто друго, а оно барем обичаја ради, или да види ГГ. рецензенти, да сам њихове послове читао. ваља што одговорити (III, 131).

б) Уводи предах у полемику.

Већ е пола посла готово. Садъ овде мало да се одморимо па о азбуци *Фра Матие* да почнемо на ново (I, 202).

в) Неке полемике структурира у форми дијалога, што објашњава на сљедећи начин:

... мојрамо му накратко, штогодъ одговорити, и то ево овако у разговору (да бы насъ читатели болѣ разумѣли) (I, 178).

г) Реченицу гради на контрасту.

Ако сам ја с рђавом граматиком читатеље поплашио и огорчио, нека и они с бољом ослободе и ублаже: њиове ће добре граматике сад највећу чест и цијену добити кад се успореде према мојој рђавој: лијеп је дан најмилији послјије ружнога. Или може бити да они мисле (као што се из ови њиови ријечи показује), да читатељи сами не знаду ни што је добра, ни што је рђава граматика? (III, 133).

д) Користи се свјесним префуткивањем, недореченошћу, што доводи до појаве тзв. отворене композиције. То је посебно ефектан поступак када се примијени на крају полемике, као у сљедећем случају.

Да Бог да, да се Г. Видаковић помогне овим малим биљегама, и да рец. у његовој Граматици не нађе ништа по укусу и по правилима оне славне и милостиве госпође — знате које — (III, 91).

е) На контрааргументацију прелази након графичких симбола [.—].

»Ми ћемо крпити, ал ће наш крпеж и дуже трајати, и лепши остати, него ваше ново одело«. — То он управо не може рећи, да ће његов крпеж дуже трајати... (III, 142).

ж) Употребљава полемичке заграде — заграде у којима се износи сопствени став (готово увијек ироничан) у току навођења противникове аргументације.

Богме смо га доста тешко разумјели... на неким мјестима као н. п. у одговор на упоминанѣ њово, врло любопитно (— шта врло любопитно? —). Осим тога... (I, 180). Дакле ја овде имамъ право и (по његовомъ мнѣнију) неправо... (I, 199).

з) Иронично напушта контрааргументацију.

Но да се оканимо тако простака (II, 276).

*
**

Анализа показује да је Вук имао изграђену стратегију и тактику вођења полемичког рата. Између двије врсте полемика — оне која се може назвати пријатељском и оне која се може означити као раскринкавајућа он је бирао ону посљедњу, јер је тада мало било оних са којима се Вук слагао, са којима је могао полемизирати као пријатељ са пријатељем — на другој су страни били прави противници. У полемици он је тражио и налазио стожер за одговор, бирао је оно што ће му представљати центар аргументације. Полемика му је имала принципијелан, а не формалан карактер. У Вукову наступу видљив је покушај да се покаже немоћ противника, да се подрије његов углед и ауторитет, што, у израженој оријентацији на читаоца, није било безначајно. Вук је покушавао да противника представи у што огољенијем виду, да покаже ко је он и колико вриједи. Да би то постигао, проучавао је његов живот, анализирао његову личност,

изучавао његов језик, осмишљавао његове погледе и тек онда улазио у спор. Код Вука се осјећа настојање да се избјегне противничка замка, као што је прелазак на споредан колосијек, претварање принципијелне полемике у празно наклапање и сл. С друге стране, покушавао је да тежиште расправе пребаци на терен који му више одговара. Из тих разлога Вук је често тежио да заузме офанзивну позицију, да се мање брани а више напада. Он је ударао на привидну објективност противника, на његову, на изглед, добронамјерност и честитост. У противниковом ставу тражио је грешку, коју би затим вјерно и довољно подробно изложио те се онда на њу аргументовано окомио. Али полемику Вук није градио на ситним и случајним погрешкама, и онда када је о њима говорио. Вук је имао карактеристичан начин расуђивања и логику закључивања. Нека његова размишљања представљају примјер како треба водити полемику. Вук је имао свој стил наступа — на свој је начин почињао, настављао и завршавао спор. У том наступу све је било подређено основном циљу — да се побије туђи и да се одбрани сопствени став. Зато се Вук, као прави и искусни полемичар, концентрише на аргументацију и доказивање. У заошћеним дискусијама он је употребљавао сва полемичка средства, али је у том арсеналу најупечатљивије било оно што се може назвати душом полемике — иронија. Примјењујући је Вук није био нимало благ и безазлен. Противника је често желио да исмије, да му се наруга, да га прикаже у негативном свјетлу. Вукова ријеч била је оштра, прецизна, а стил рељефан и сликовит.

Али даље нећемо ићи у овоме тону да бисмо указали на једну ствар која нам се наметала током читаве анализе и која нам се чини принципијелном. Наиме, у проучавању полемике понекад се одлази у крајност — онај полемичар који се изабере за истраживање, а он је готово увијек побједник (или се бар тако сматра) или је неки јубиларац, свјесно се или несвјесно глорификује, а побијеђени, боље речено опонент, своди на »маково зрно«, тачније потпуно се занемарује и искључује из анализе. Противничка страна постаје тада црно на бази којег треба да се добије бијело. У читаочевим очима она изгледа слаба, јадна, немоћна — а није баш увијек тако. Понекад се толико иде у слављење побједника да се добија утисак као да је опонент малоумник. У полемици, поготово ако је аргументована, жестска и дуга, тешко да тако може бити. Из тих разлога било би погрешно ако би се извукао закључак да се Вук поигравао са противницима као са дјецом. Напротив: ако не сви, а оно бар дио противника био је врло снажан и жилав опонент. И доста од оног што смо истакли у Вуковом изразу може се наћи код супарничке стране — она је такође употребљавала маркантне метафоре, мудре пословице, јака иронична средства итд. У том смислу овај рад не би требало сматрати завршеним — он је, у ствари, тек започет. Ми овдје нисмо говорили о ономе што је врло битно: по чему је Вук као полемичар био надмоћнији, а по чему, евентуално, слабији од својих противника, што може послужити и за могућу корекцију закључака изнесених у овоме раду. Након такве анализе, након одговора на то питање можемо аргументовано говорити о Вуковој доми-

нацији и супериорности. Дјело Вука Стефановића Караџића нећемо поштовати и цијенити тиме што ћемо га глорификовати и празнословљем дигати у небеса, него тиме што ћемо му приступити трезвеним и одмјереним промишљањем.

КОРПУС

Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића — Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1894—1896.

- I — књига прва.
- II — књига друга.
- III — књига друга, свеска прва.
- IV — књига трећа, свеска прва.
- V — књига трећа.

СТИЛЬ ПОЛЕМИКИ ВУКА КАРАДЖИЧА

Резюме

В первой части настоящей работы автор дает краткое определение полемики, а затем говорит о некоторых теоретических аспектах данного способа общения. Вторая часть посвящена конкретному анализу полемических текстов Вука С. Караджича. В ней констатируется, что Вук употребляет разнообразные стилистические средства, самым типичным из которых является ирония. Он использует антифразу, астеизм и метафору и т. д. Вук очень часто употребляет пословицы, поговорки и крылатые слова. На синтаксическом уровне особую силу полемики Вука Караджича придают восклицательные предложения (как правило, иронически интонированные), риторические вопросы и т. д.

В заключении говорится о том, что данную работу не следует считать законченной, поскольку необходимо прежде всего дать анализ стиля полемики оппонентов Вука, для того чтобы в сопоставлении их полемики с полемикой Вука аргументированно показать своеобразие полемического стиля и силу слова Вука С. Караджича.